

**UNIVERSITATEA BABEȘ BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”**

**PĂTIMIRILE MÂNTUITORULUI HRISTOS
-Între Evanghelie și Film-**

-REZUMAT AL TEZEI DE DOCTORAT-

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Pr. Prof. Univ. Dr. Stelian TOFANĂ

DOCTORAND:

Alexandra-Nicoleta ȘTEFAN (n. Andereș)

CLUJ-NAPOCA

2023

CUPRINS

LISTA ABREVIERILOR 5

PRELIMINARII 7

1. INTRODUCERE 7
2. OBIECTIVELE CERCETĂRII 8
3. STRUCTURA LUCRĂRII 10
4. METODA DE LUCRU 11
5. SELECȚIA FILMELOR 15
6. STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII 17
 - a. Literatura internațională de specialitate 17
 - b. Literatura românească de specialitate 19

PARTEA I

I. RELIGIA ÎN MODERNITATE - REPREZENTAREA RELIGIEI ÎN ARTĂ - FILMUL

1. RAȚIUNE ȘI EMANCIPARE 22
2. REVELAȚIE VS. RAȚIUNE. RELIGIA CREȘTINĂ ÎN MODERNITATE 27
3. SECULARIZAREA RELIGIEI ÎN MODERNISM 33
4. FILMUL- DE LA APARIȚIE, LA MARILE CAPODOPERE RELIGIOASE 39

II. FILMUL - UN SPAȚIU TEOLOGIC? 49

1. STILUL TRANSCENDENTAL ȘI SACRU ÎN FILM 49
2. RECEPTAREA FILMULUI 59

PARTEA A II-A

III. PĂTIMIRILE LUI HRISTOS: PROFETII ȘI PREVESTIRI	67
1. PĂTIMIRILE MÂNTUITORULUI CA ÎMPLINIRE A PROFETIILOR	67
2. ÎMPLINIREA PROFETIILOR VECHI TESTAMENTARE	68
3. PREVESTIRILE LUI IISUS DESPRE PĂTIMIRILE SALE	71
IV. CONTEXTUL ISTORIC ȘI SOCIAL AL PĂTIMIRILOR LUI HRISTOS	79
1. CONTEXTUL ISTORIC ȘI SOCIAL	79
2. CONTEXTUL POLITIC ȘI RELIGIOS	80
3. DUȘMANII DECLARAȚII AI MÂNTUITORULUI	82
4. DISPUTE ȘI CONTROVERSE	85
V. TEOLOGIA PĂTIMIRILOR MÂNTUITORULUI ÎN EVANGHELII	91
1. IISUS, REGELE IUDEILOR (MATEI 27, 11; MARCU 15, 12)	92
a. Evanghelia după Marcu	95
b. Evanghelia după Matei	99
2. IISUS, MÂNTUITORUL TUTUROR (LUCA 22, 24)	104
3. IISUS, MIELUL LUI DUMNEZEU, CEL CE RIDICĂ PĂCATELE LUMII (IOAN 1, 29)	112
PARTEA A-III-A	
VI. TEOLOGIA PĂTIMIRILOR MÂNTUITORULUI ÎN FILM	118
1. PASSION OF THE CHRIST (2004) – TEOLOGIA PĂTIMIRILOR DUPĂ MEL GIBSON	121
a. Lupta dintre Bine și Rău. Trei portrerizări ale diavolului	125
b. Violență și antisemitism	136
c. Teologia Crucii, la Mel Gibson	139
2 „JESUS CHRIST SUPERSTAR (1973)” - SAU IISUS ÎN VARIANTA NONCONFORMISTĂ	142

- a. Punerea în scenă 143
- b. Iuda și complotul împotriva lui Iisus 144
- c. Procesul lui Iisus și jertfa de pe Cruce 156

3. IISUS ÎN CINEMATOGRAFIE. O PRIVIRE DE ANSAMBLU 167

- a. Epoca de aur a cinematografeiei 168
- b. Renașterea Hollywood-ului 170
- c. Apariții recente din epoca digitală 174

CONCLUZII 179

BIBLIOGRAFIE 184

- EDIȚII ALE SFINTEI SCRIPTURI 184
- DICȚIONARE SI ENCICLOPEDI 184
- COMENTARI BIBLICE 185
 - a. Patristice 185
 - b. Comentarii moderne 185
- VOLUME DE SPECIALITATE TEOLOGICĂ 188
- VOLUME DE SPECIALITATE CINEMATOGRAFICĂ 191
- STUDII ȘI ARTICOLE 195
- ALTE VOLUME DE SPECIALITATE 197
- SURSE MASS-MEDIA 199

CUVINTE CHEIE: *Pătimirile Mântuitorului, cinematografie, teologie, evanghelii, film, mel gibson*

REZUMAT

Subiectul tezei actuale este *Pătimirile Mântuitorului Hristos- Între Evanghelie și Film* și face referire la perspectiva teologică a pătimirilor și complexitatea jertfei lui Iisus și a semnificațiilor sale și felul în care aceasta este reflectată în film. Consider că acesta este un punct de vedere relevant, deoarece, în secolul XXI, mulți oameni, creștini sau nu, învață deseori mai multă teologie și religie din cinema, în calitate de consumatori de film decât din Biblie, sau din Biserică. Acest aspect mă aduce la importanța spiritualității care decurge din teologia filmelor care expun viața lui Hristos, o spiritualitate care ar putea avea o influență bună sau mai puțin benefică asupra vieții duhovnicești a cineaștilor.

Conținutul lucrării este structurat în trei părți principale, care sunt împărțite, la rândul lor, în 6 capitole desfășurate amplu în subcapitole, ceea ce conferă un plus de relevanță științifică lucrării. În mod firesc, lucrarea este precedată de o secțiune de *Preliminarii* și se încheie cu *Concluziile finale*, urmate de consemnarea *Bibliografiei*.

Preliminarii (paginile 7-19), secțiunea introductivă a lucrării, este consacrată prezentării bazelor de la care începe cercetarea, stadiul actual al cercetării cu o relatare introductivă a câtorva dintre principalele referințe naționale și internaționale, scopurile studiului și tehnicile de lucru utilizate.

Partea I - Religia în Modernitate: Reprezentarea Religiei în Artă- Filmul (paginile 22-59) - cuprinde două capitole principale care explorează substanțial epoca modernă în calitate de cadru social în care s-a născut cinematografia dar și felul în care religia a fost influențată de noul trend adus odată cu modernitatea. Totodată, capitolul *Filmul- un spațiu teologic?* – (pp. 67-112) cuprinde demersul autoarei de a descrie caracteristicile stilului transcendental în film și a câtorva teorii potrivit cărora filmul, poate fi privit din perspectiva unui spațiu de reflecție teologică. Aceste teorii au fost urmate de o scurtă descriere a felului în care filmele pot influența gândirea, starea omului, felul în care el se raportează la sine, la cei din jur, teme ce reprezintă o influență majoră în viața lui și în dezvoltarea gândirii și comportamentului său.

Partea a II-a a lucrării este cea mai extinsă, (pp.118-179) și este face referire la *Teologia Pătimirilor Mântuitorului în Evanghelii*, fiind structurată în trei capitole principale care vorbesc

despre profeții și prevestiri ale pătimirilor Mântuitorului, despre contextul social, religios și politic al pătimirilor și apoi detaliat despre teologia pătimirilor la fiecare evanghelist în parte.

Partea a III-a a tezei s-a concentrat asupra Teologiei Pătimirilor Mântuitorului în Film, analizând în profunzime două dintre cele mai vizionate producții cinematografice care au avut ca subiect strict Pătimirile Mântuitorului. Aceste filme sunt „*Passion of the Christ*” realizat de Mel Gibson și „*Jesus Christ Superstar*” al lui Norman Jewison.

Partea de Concluzii finale prezentei teze de doctorat (pp. 179 - 184) reprezintă o sinteză cuprinzătoare a demersului științific realizat și câteva directive practice ale autoarei în ceea ce privește analiza teologică a filmelor despre pătimirile Mântuitorului și a relevanței lor din punct de vedere teologic și duhovnicesc.

Metoda de lucru folosită în această cercetare este adecvată unei lucrări de doctorat, în formația din cuprinsul lucrării alternând în permanență cu cea din aparatul critic al notelor, ceea ce conferă lucrării dimensiunea unei cercetări biblice de referință. Bibliografia folosită cuprinde lucrări relativ recente și recursul la referințe patristice reflectă acest aspect academic al metodei de lucru.

Am ales subiectul Pătimirilor lui Iisus pentru că este unul dintre cele mai importante din istoria mântuirii și a creștinismului. Este subiectul care a șocat cel mai mult, începând cu oamenii din vremea lui Hristos și continuând cu toate generațiile care au urmat. În același timp, chiar dacă unii scriitori, precum Thomas Hibbs¹ sau Graham Green², vorbesc despre o criză de relevanță a filmului, cinematografia este în prezent cea mai semnificativă formă de artă, având o omniprezență unică puternică în cultura contemporană. Punând împreună aceste două aspecte, obiectivul principal al acestei lucrări ar fi să determine cât de mult au reușit realizatorii de filme să exprime acuratețea Teologiei Pătimirilor lui Hristos în film - acest vehicul puternic de cultură, educație, petrecere a timpului liber și desigur, propagandă.

Cercetând un subiect provenit din Biblie, intenția mea ar fi să analizez cele mai vizionate filme bazate strict pe tematica Pătimirilor Mântuitorului în relație cu sursele lor scripturistice și să urmăresc felul în care realizatorii de film au folosit și tratat aceste surse. Am ales să pornesc acest parcurs de la Sfânta Scriptură în primul rând datorită faptului că ea constituie sursa

¹ Thomas HIBBS, *Is Cinema Art?*, <http://www.thomashibbs.org/16527/is-cinema-art>.

² Graham Greene a fost unul dintre cei mai mari romancieri ai secolului XX, iar influența sa asupra cinematografului și teatrului a fost enormă. A scris cinci piese de teatru și aproape toate romanele sale, inclusiv „Brighton Rock”, „Ministeria fricii” și „Sfârșitul afacerii”, au fost ecranizate, cf. https://www.imdb.com/name/nm0001294/bio?ref=nm_ov_bio_sm, 21 ianuarie 2023, 09:44.

principală de informație referitoare la viața lui Iisus și fundalul narativ pe baza căreia sunt constituite astfel de filme.

Totodată, în Biblie găsim cea mai completă descriere a portretului atât de complex al lui Iisus ca Mântuitor, în care viața și învățăturile Sale sunt consemnate sub inspirația Duhului Sfânt într-o formă care nu poate fi reprodusă prin nicio formă de artă.

Pătimirile Mântuitorului sunt relatate de mai bine de 2000 de ani în diverse forme și variații, care formează baza constantă a tradițiilor și comunităților răspândite de-a lungul vremurilor și culturilor, subsumate general sub cuvântul cheie de creștinism. Pătimirile nu sunt relatate doar în comunitățile creștine, ci în numeroase alte domenii ale societății, fiind adaptate și transmise într-o mare varietate de moduri³.

În comparație cu artefactele religioase istorice precum papirusuri, rămășițe arheologice, sculpturi, sau inscripții ale primelor secole, filmul reprezintă un mediu relativ tânăr. Cu toate acestea, atunci când ne uităm la istoria filmului și a religiei, observăm o serie de conexiuni complexe, și nu doar la nivel de text, film sau reprezentare.

Până acum au fost realizate peste 130 de filme despre viața lui Iisus, cele mai multe dintre ele fiind fidele textului Scripturii. „Acesta este unul dintre cele mai evidente cazuri de experiență cinematografică repetitivă, la acest nivel al reproducerii unor istorii originare, de regulă consemnate prin mijloace literare”.⁴

Filmul este o invenție a lumii moderne. S-ar putea crede, din acest motiv, că a avut șansa istorică de a finaliza ruptura produsă de Iluminism și succesul teoriei evoluționiste darwiniste între cultura religioasă din trecut și cea modernă. Dar există motive întemeiate să credem contrariul, și anume faptul că, lumea filmului nu numai că nu a distras atenția umanității moderne de la trecutul său religios, ci, dimpotrivă, datorită caracterului mitologic al discursului său specific, a păstrat și chiar a îmbunătățit capacitatea de a experimenta verticalitate și orientare în continuare, chiar și dintr-o perspectivă individuală, existențială și subiectivă- într-o lume aparent omogenizată de absența absoluturilor în cunoașterea și înțelegerea universului.⁵

Pe lângă valoarea ei morală și informațiile istorice, Biblia a inspirat, de-a lungul timpului, arhitectura, sculptura, pictura, muzica, cinematografia și, într-un mod mai general,

³ Kenneth Lloyd BILLINGSLEY, *The Seductive Image: A Christian Critique of the World of Film*, Eugene, Wipf and Stock, 2000, p. 22.

⁴ Dionis BODIU, *Sacrul prin film*, p.32.

⁵ Rudolf OTTO, *The Idea of the Holy: An Inquiry into the Non-Rational Factor in the Idea of the Divine and its Relation to the Rational*, Oxford University Press, Oxford, 1926, p.29.

modul de viață al acestor culturi. De asemenea, a influențat cinematografia. La doar doi ani de la începuturile sale, cu prima dramă din istoria cinematografului, bazată pe Pătimirile lui Hristos și intitulată *La Passion du Christ* (1897)⁶. Principalele filme pe care aleg să le analizez în cercetarea mea sunt primele două cele mai vizionate pelicule bazate strict pe subiectul Pătimirilor lui Hristos, și anume: „*Passion of the Christ*” (2004) de Mel Gibson și „*Jesus Christ Superstar*” de Norman Jewison (1973). Pentru o analiză cuprinzătoare în domeniul filmelor religioase, voi face referire și la pelicule precum: „*The Last Temptation of Christ*” de Martin Scorsese (1988), „*The King of Kings*” (1927) de Cecil B. DeMille, „*Jesus of Nazareth*” (1977) sau „*Life of Brian*” (1979) produs de Monty Python, care, deși nu prezintă viața lui Iisus și conține teme de satiră religioasă, care erau controversate la momentul lansării sale, pot arăta o lecție importantă despre înțelegerea populară și socială a lui Iisus și lacunele de receptare a religiei în societate.

Este bine cunoscut faptul că cel mai important erou cultural american și figură religioasă este Hristos. Dar nu a existat o singură istorie a lui Iisus în America, deoarece au existat atât de multe moduri diferite de a-L experimenta, atât secular, cât și religios. Aici adăugăm contribuția filmelor despre Hristos, care L-au portretizat în atâtea feluri, unele dintre ele mai mult bazate pe Biblie, iar altele bazate pe narațiuni fictive sau opinii personale, dar prea puține de fapt pe teologie.⁷

Este greu de spus ce face ca un film despre Hristos să aibă succes. Este procentul din cât se bazează pe Biblie și este fidel surselor viabile care descriu evenimentele ce au avut loc? Este capacitatea realizatorilor de a crea imagini simbolice pentru ca prin intermediul lor să ajungă să construiască trăsăturile imaginii reale a lui Iisus? Cred că ambele sunt corecte, dar din cauza situației în care într-un film despre Viața lui Iisus, bazele sunt aproape neschimbabile, este greu să nu creezi un clișeu.⁸

Limbajul și scenariul prestabilit nu lasă prea mult spațiu pentru originalitate, dar Dumnezeu vrea să fim originali și să nu fim supuși unui formalism de lemn. Am putea merge

⁶ Filmul a avut o durată de aproximativ 5 minute, fiind realizat într-o perioadă în care filmele încă erau de scurte dimensiuni și prezentate în cinematografe ca parte a unor spectacole variate. *La Passion du Christ* (1897) prezenta scenele principale din viața lui Iisus Hristos, precum nașterea, botezul, răstignirea și învierea. Deși filmul era scurt și tehnicile cinematografice erau încă într-un stadiu incipient, *La Passion du Christ* a reprezentat unul dintre primele eforturi de a prezenta povești religioase în noul mediu de comunicare – cinematografia, cf. **Georges SADOUL**, *Istoria cinematografului mondial. De la origini până în zilele noastre*, Editura Științifică, București, 1961, p.25.

⁷ Richard WIGHTMAN FOX, *Jesus in America. A History. Personal Savior, Cultural Hero, National Obsession*, Harper, San Francisco, 2003, p. 27.

⁸ Bernard Brandon SCOTT, *Hollywood Dreams and Biblical Stories*, Fortress, Minneapolis, 1994, p. 10.

mai departe și am putea spune că spiritualitatea și viața religioasă dau omenirii șansa de a înțelege Pătimirile lui Hristos dincolo de teologia biblică, într-un mod original și poate chiar de a le prezenta într-un mod original, așa cum o face muzicalul „*Jesus Christ Superstar*”, considerat de unii a fi blasfemiator, dar de alții revelator, chiar apreciat la patru decenii după apariția sa ca cel mai bun film despre Iisus. Și asta datorită meritului abordării sale inteligente – cu prudență și fără intenții moralizatoare – a subiectului Patimilor.

Teologia Patimilor Mântuitorului se află dincolo de puținele capitole scripturale ale Noului Testament în care evenimentul este prezentat în mare măsură. Stă în înțelegerea deplină a operei mântuitoare a lui Dumnezeu în lume, descrisă de-a lungul Scripturii, înțeleasă prin scrierile Sfinților Părinți și personal, în relația fiecăruia cu Dumnezeu.